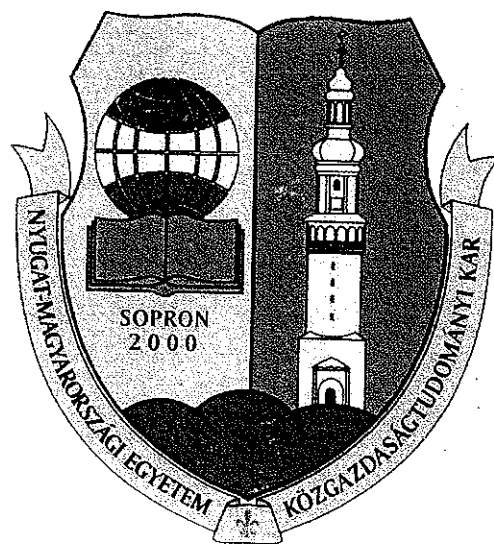
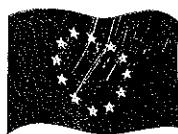

Nyugat-Magyarországi Egyetem

KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

ETK Füzetek 2.

A MAGYAR FELSŐOKTATÁS KONCEPCIONÁLIS LEHETŐSÉGEI

DR. PHD FÁBIÁN ATTILA egyetemi docens

Nyugat-Magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar

1. A magyar felsőoktatás dilemmái

A felsőoktatás sikerágazat Magyarországon, főleg, ami a mennyiségi paramétereket illeti. A magyar felsőoktatás formálisan teljesítette a kilencvenes évek elejére kifizűzött feladatokat: átalakult, zökkenőkkel, de megvalósult az intézményi integráció. Mára azonban az is kiderült, hogy e mesterségesen kialakított egyetemek nem mindegyike életképes ebben a formában, sőt nem is egy helyütt a kiválás gondolata is felmerült, különösen ott, ahol a földrajzilag nagyon tagolt szerkezet jött létre korábban.

2003 szeptemberétől mindenütt életbe lép a credit-rendszer, amely megkönnyíti az átjárhatóságot, és belépőkártyául szolgál az európai credit-rendszerhez.

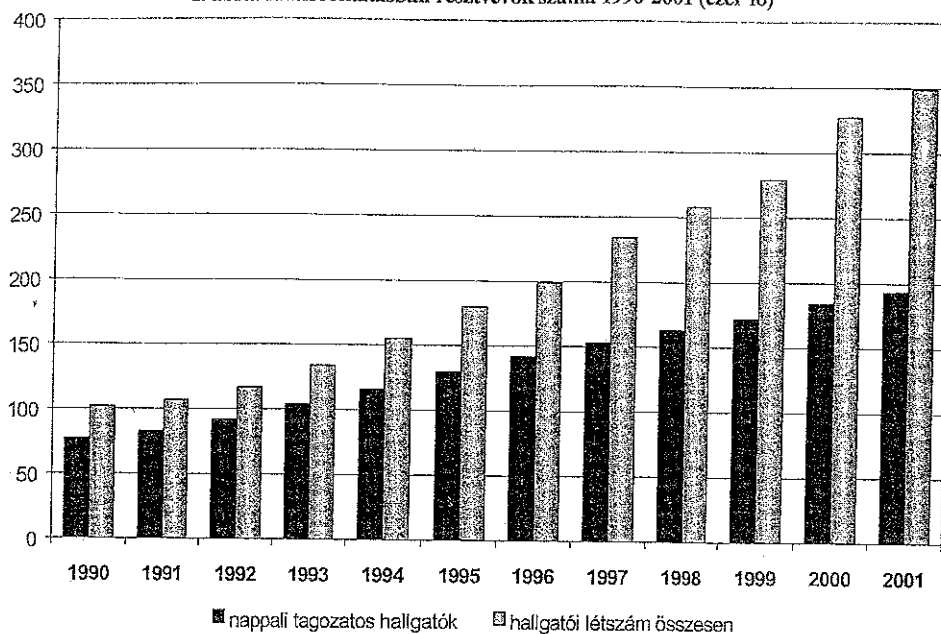
Bekövetkezett a nagyarányú létszámbővülés. A létszámemelést 1998–2002 között a felsőoktatási politika, illetve a piac, a felsőoktatás iránti növekvő kereslet kényszerítette ki. Az egyetemek és főiskolák alkalmazkodtak az igényekhez, de rá is kényszerültek a finanszírozási struktúra kedvezőtlen alakulása miatt is. 1990–2001 között három és félszeresére nőtt a felsőoktatásban részt vevők száma (108 400 → 349 300¹) (1. ábra).

A robbanásszerű mennyiségi növekedésnek sok negatív kísérőjelensége van. Az eddigi bővülés nem járt együtt az állami támogatások emelésével. Több évtizedes folyamat következménye – különösen a növekedés tükrében – a lerobbant infrastruktúra, az elavult épületek, az életveszélyes kollégiumok. De még ezekből is kevés van: 1990-ben még minden második hallgató diákokthozban lakhatott, ma ez az arány az egyharmadot sem éri el. Ma már a 84 380² elsőévesnek több mint a fele költségtérítéses, azaz tandíjas képzésben tanul.

¹ Forrás: KSH, Társadalomstatisztika, Oktatási adatok 2001/2002 Budapest, 2002.

² Forrás: KSH, Társadalomstatisztika, Oktatási adatok 2001/2002 Budapest, 2002.

1. ábra: A felsőoktatásban résztvevők száma 1990-2001 (ezer fő)

Forrás: KSH, Magyar Statisztikai Évkönyv 2001. Budapest, 2002. (CD)

A felsőfokú túlképzés veszélyeire már egy-két évvel ezelőtt többen felhívták a figyelmet. A kérdés így hangzott: Tudásgyár vagy papírgyár? Az ennek kapcsán kibontakozó vita elsősorban arról szólt, hogy a felsőoktatási intézmények „oktatási gyárakká” alakultak, ahol rosszul fizetett oktatók küzdenek gyakran nem oda való, kevésbé motivált hallgatókkal. Ezekben az „oktatási gyárakban” szinte mindenki diplomát kap, mert az intézményeknek nem érdekük az alkalmatlanok kiselejtezése, hiszen akkor a „fejpénztől”, azaz a költségtérítéstől is elesnek. A gomba módra szaporodó új szakok gyakran igen alacsony színvonalúak. A hallgatók létszámához képest és a növekvő követelményigényekhez képest is, kevés a tudományos minősítésű egyetemi oktató.

A pályakezdő diplomások álláslehetőségeinek vizsgálata is arra utal, hogy már most fennáll a túlképzés és a „piacidegen” képzés veszélye. Intő jel, hogy a diplomások egyre nagyobb része alacsonyabb munkakörben tud csak elhelyezkedni, afféle „szellemi betanított munkásként”, amihez az érettségi és némi számítógépes ismeret bőven elég lenne. Egyre nagyobb az a veszély, hogy a friss diplomások nem kis hányada munkanélküli lesz.

2. EU csatlakozás néhány alapkérdése a felsőoktatásban

A felsőoktatás a modern »európai dimenzió« feltételrendszerében nemcsak a tudomány, a szellem univerzalizmusának intézményesült megjelenítője, hanem az egységesnek kívánt belső piac és az ettől elválaszthatatlan ugyancsak egységesként elképzelt munkaerőpiac minőségi jellemzőinek egyik szignifikáns meghatározója is.

A Római és a Maastricht-i Szerződés által megteremtett belső piac működőképessége és hatékonysága attól is függ, hogy lesz-e megfelelően képzett, a látható és láthatatlan nemzeti határokon intellektuális és szakmai értelemben átlépni tudó munkaerő. A szabad mozgás és a szabályozott keretek között folyó verseny a szakmák kölcsönös elfogadását igényli, amely az oktatás és képzés szintjén a teljesítmények mérésének és összemérhetőségének harmonizálását feltételezi.

Európa kulturális sokszínűségének fenntartása ugyanakkor elképzelhetetlen az oktatás kulturális, nemzeti, identitásformáló szerepének biztosítása nélkül. Ezt a kettősséget az Unió olyan oktatási programok segítségével kívánja feloldani, amelyek az oktatás nemzeti sajátosságok, kulturális tradíciók megőrzésében vállalt sajátos szerepét – az egyének, nemzetek, kultúrák egyenlőségének elve alapján – az európai dimenzió feltételrendszerébe transzponálják.

A belépők természetesen versenyhelyzetben találják majd magukat az oktatás területén is, amely felkészülést, a verseny feltételeihez való előzetes alkalmazkodást követel meg. Az állami források mellett az EU-ban piaci körülmények között lehet pótlólagos forrásokhoz jutni.

Megnö a pályázatok szerepe, nő az önköltséges képzés aránya, forrást jelent a felhasználókkal kialakított együttműködés. E téren a versenyképesség megszerzése hosszú és költséges folyamatot jelent – a szükséges kezdőlépéseket haladéktalanul meg kell tenni, ha a csatlakozásnak nemcsak a hátrányait akarjuk elviselni, hanem előnyeiből is profitálni szeretnénk. Magyarország felkészültsége e téren nem egyértelmű: pozitívumok mellett negatívumok is szép számban találhatóak. tudáspiaci versenyben csak megkülönböztető versenyképesség birtokában lehet reményünk a helytállásra.

Közös érdekünk, hogy megfeleljünk az EU-programok finanszírozási elvén, amely azoknak a tagországoknak kedvez, amelyek az adott prioritási csoportban megfogalmazták stratégiájukat kiépítették piacorientált szervezetüket, piacképesek, megfelelő szellemi tőkével és szükséges rutinnal, pénzügyi stratégiával is rendelkeznek.

Nemzeti felsőoktatási kvalifikációs keretrendszerek és struktúrák

A felsőoktatási intézményi struktúrák diverzifikációjával párhuzamosan megindult a különböző intézményekben megszerezhető fokozatok és szakképzettségek diverzifikációja.

A hosszú, tanulmányi szempontból integrált egyetemi tanulmányok jellemezte (egyszintes) „kontinentális európai” struktúra és a rövidebb idő alatt megszerezhető egyetemi fokozatokat és sok posztgraduális lehetőséget kínáló, általában sokkal inkább moduláris felépítésű (két-szintes) „angol-amerikai” rendszer közötti hagyományos különbségek egyre inkább elmosódnak.

Az egyetemi rendszerben egy alapvetően bekövetkezett egy politikai indíttatású elmozdulás a rövid és közepes ciklus egyetemi szakképzettségeinek (első egyetemi fokozat/baccalaureus) bevezetése felé.

A nem egyetemi szegmensben is végbermegy az intézmények kínálatában szereplő szakképzettségek diverzifikációja. A bizonyos szakterületeken jelentkező munkaerőpiaci igények ki-elégítése céljából új undergraduate programok jönnek létre, ugyanakkor a rendes programok részeként vagy az időszakos és folyamatos oktatási tevékenységet segítő programokként megjelennek a különböző posztgraduális stúdiumok. Ez a folyamat elvezethet az országos vagy közös, illetve kettős fokozatok bevezetéséhez. Azok a nem egyetemi szintű felsőoktatási intézmények, amelyek saját jogon nem kínálhatnak magiszteri szintű programokat, együttműködési megállapodást köthetnek olyan külföldi intézményekkel, amelyek rendelkeznek ilyen lehetőségekkel, ily módon felkínálhatják saját hallgatóinak a nemzetközi magiszteri programokat.

A fokozódó diverzifikációt nemzeti és nemzetközi vonatkozásában is a felsőoktatás értékének tekintik. A fokozott diverzifikációnak azonban esetenként az az ára, hogy hiányzik egy adott ország kvalifikációs struktúrájának áttekinthetősége, illetve nehézségek merülnek fel a szakképzettségek elfogadásában, hiszen egyre több a különböző szint, sokasodnak a tartalmi különbségek. Ezért az egyre nagyobb diverzifikáció mellett olyan más eszközökre is szükség van, amelyek segíthetik a szakképzettségek rendszerének átláthatóvá tételét és a rendszerre vonatkozó információk terjesztését. Ilyen eszközök az ECTS és a hasonló creditrendszerek, valamint a különböző diplomák áttekinthetőségét megteremtő Diploma Supplement, amely jellege szerint rendszerezi a különböző fokozatokat és szakképzettségeket.

Meg kell azonban jegyezni, hogy sem a tanulmányi idő hossza, sem az intézmény / intézményi szövetség jellege nem árul el túl sokat a szakképzettség szintjéről, a tanulmányok tartalmáról és eredményeiről. A fokozatokhoz rendelt címek szintén eltérőek, nem jelentenek kifejezett utalást az adott szakképzettség jellegére. Ily módon ahhoz, hogy megismerjük egy bizonyos szakképzettség jellegét és tartalmát, el kell azt helyezni a szakképzettségek nemzeti keretrendszerében. A szakképzettségek összehasonlítását lehetőség szerint nem a tanulmányi idő, hanem a végeredmény, az előzetesen elfogadott tanulmányi szabványok és a megszerzett szaktudás alapján célszerű elvégezni.

Minőségbiztosítás és akkreditálási eljárások

Úgy tűnik, általános európai trendnek tekinthető, hogy a felsőoktatási intézmények egyre nagyobb autonómiát kapnak a tanulmányok szervezésével és a programok tartalmával kapcsolatos ügyekben. Az állam ellenőrző tevékenységében a korábbi, input jellegű ellenőrzéssel szemben egyre inkább előtérbe kerül a különböző minőségellenőrzési eljárásokra és egyéb mechanizmusokra alapozott output ellenőrzés; a finanszírozást számos országban nem a beiskolázott, hanem – legalábbis részben – az intézményt eredményesen elvégző hallgatói létszámtól tették függővé. Másutt a minőségellenőrzés eredményei egyre közvetlenebb szerepet játszanak az állami támogatás elosztásában (lásd pl. az Egyesült Királyság gyakorlatát).

A fentiekkel egyidejűleg az intézmények és a szakképzettségek fokozott diverzifikációja és a felsőoktatásban is fokozódó nemzetközi verseny szükségessé teszi, hogy az egyes intézmények is gondoskodjanak az intézmény és a megszerzhető szakképzettségek minőségére és az intézményi szabványokra vonatkozó információk és dokumentáció színvonalasabbá tételéről; ezt igénylik a különböző érdekcsoportok, többek között a munkaadók, a kormányok és a közvélemény, de ugyancsak ezt igénylik a tanulmányaikat egy másik országban folytató vagy egy másik országban munkát vállaló hallgatók, hiszen el kell dönteniük, melyik tanulmányi programban vegyenek részt; nem utolsósorban ezt követeli a kibontakozó nemzetközi verseny.

Ezeknek a tendenciáknak a következményeként jöttek létre a különböző külső minőségbiztosítási eljárások és megoldások. Az intézményi szinten működő és kialakulóban levő minőségbiztosítási mechanizmusok mellett egyre több országban hoznak létre külső minősítő és minőségbiztosítási testületeket és intézményeket.

Kreditek átvitelének és elismerésének nemzetközi rendszerei

Az ECTS jelentős mértékben megkönnyíti a kreditek nemzetközi átvitelét, ezért várható a rendszer további elterjesztése. Továbbra is léteznek azonban megoldásra váró problémák, többek között a moduláris felépítésű rendszerek és az integrált tanulmányok és az egymást váltó kötelező stúdiumokra épülő folyamatos tanulmányi előmenetel filozófiáját megvalósító tanulmányi rendszerek közötti különbségek áthidalása.

Az átláthatóságot és a végső szakképzettségek nemzetközi elfogadását segítő másik nemzetközi eszköz a Diploma Supplement. Ennek a kiegészítésnek az a rendeltetése, hogy elégséges független adattal szolgáljon a nemzetközi áttekinthetőség feltételeinek megteremtéséhez és a szakképzettségek méltányos és megalapozott elismeréséhez. A Diploma Supplement tartalmazza a befejezett tanulmányok jellegére, szintjére, környezetére, tartalmára és az intézmény jogállására vonatkozó adatokat úgy, hogy elsősorban a tanulmányi eredményekről szolgál különböző információkkal. A dokumentum a tanulmányi eredményeken kívül semmilyen értékelést vagy ekvivalencia-nyilatkozatot nem tartalmaz, de olyan tárgyilagos információkkal szolgál, amelyek alapján a recipiens meghozhatja saját döntését.

A tanulmányok nemzetközi elismerése, egyben a mobilitás harmadik fontos eszközei az EU és az Európa Tanács/UNESCO égisze alatt létrejött nemzeti információs központok (a NARIC, illetve az ENIC hálózatok). Ezek a központok hivatalos információkkal szolgálnak a felsőoktatási rendszerekről, az intézmények és tanulmányok jogállásáról, valamint a végzettségek elismerésének eljárásairól. A központok egy részének feladata és kötelezettsége a külföldön szerzett szakképzettségek értékelése vagy elismerése.

3. Az integrációs folyamatból adódó magyar feladatok

Magyarországon az EU-tárgyalások megkezdése utáni időszakban a felsőoktatás terén érzékelhettük az együttműködés megélénkülését, az EU-programokba való becsatlakozás megindulását. Ennek tanúbizonysága számos az EU pályázati rendszeren alapuló programja.

Továbbra is hiányzik azonban a felsőoktatás kormányzati stratégiája, amelynek alapján egyeztetést lehetne elvégezni az Európai Unió felsőoktatási céljait, prioritásait illetően, amely stratégia alapján nemzeti érdekeinket képviselni lehetne.

Nemzeti felsőoktatási stratégia hiányában a közösség felsőoktatásába se lehet eredményesen bekapcsolódni. A felsőoktatás résztvevőinek megfelelő tájékozottsággal kellene rendelkezniük az EU Miniszteri Bizottság ill. az általa létrehozott technikai és tanácsadó bizottságok (Művelődés- és Oktatásügyi bizottságok, valamint a Főiskolai Kérdések Állandó Konferenciája és az Európai Nevelési Miniszterek Állandó Konferenciája) munkájáról, ahhoz, hogy megalkothassák saját stratégia képüket. Ezek ismerete nélkül csak kései követőivé válhatunk az oktatási piacnak, ahol már csak egyetlen lehetőségünk maradhat, a veszteség minimalizálása. Vajon ez a Magyar felsőoktatás célja?

Ahhoz, hogy a felsőoktatás eredményesen bekapcsolódhasson, persze nemcsak stratégiai kérdés. Fontos feladat a vállalatok, gazdálkodó szervek és a hazai felsőoktatás kapcsolatainak erősítése, koordináltabb együttműködésének elősegítése, az oktatási beruházásokba való fokozottabb bekapcsolásuk, a vállalati és állami K+F ráfordítások arányainak megfordítása.

A gazdaság igényeivel összhangban olyan oktatási programok kidolgozásának ösztönzése szükséges, amelyek révén hallgatóink felkészíthetők a modern információs technológiák alkalmazására, fejlesztésére (különösen műszaki-gazdasági képzési területeken).

Hiányoznak az olyan tudásszint-mérési módszerek és eszközök, amelyekkel hallgatóink felkészültségét minősíteni tudnánk az Európában elvárt normák alapján.

Hallgatóink tárgyi tudás szempontjából felveszik a versenyt az uniós országok egyetemének diákjaival, azonban kommunikációjukat illetően, érvelésben, vitában, tudásuk „eladásában” többnyire hátrányba kerülnek. Javítandó hallgatóink kommunikációs és kooperatív készsége. E hátrányok felszámolása szemléletváltozást és strukturális átalakításokat egyaránt igényel.

A felsőoktatás-politika irányítóinak további kutatásokat, elemzéseket kellene kezdeményezni és támogatni, hogy a felsőoktatás kínálati oldala és a társadalmi igény keresleti oldala összhangba hozható legyen (ami ma nem áll fenn). A ma megfigyelhető diszkrépancia rontja a felsőoktatás társadalmi hatékonyságát, Magyarország versenyképességét, de a csatlakozás után bizonyos mértékig az Uniót is. (pl. túl sok agrármémököt képezünk, akik majd az Unióban sem találnak munkahelyet, de ez vár azokra a közgazdászokra is, akik semmilyen ágazati ismerettel nem rendelkeznek. Ugyanakkor már most is Európának képezünk informatikus szakembereket).

A nemzeti kulturális örökségünk ápolása, a nemzeti identitás erősítése mellett a hazai felsőoktatásnak is fel kellene készülni az európai kulturális örökség megismertetésére, az európai identitás kérdéseinek felvezetésére. Amennyiben az EU-ban képzeljük el jövőnket, e kérdé-

seknek is meg kell jelenniük értelmiségi képzési célkitűzéseink között és meg kell találnunk ezen gondolatok közvetítésének oktatási formáit is.

Magyarország EU-csatlakozásáig továbbra is célszerű ösztönözni és támogatni intézményeink bekapcsolódását a számunkra eddig is megnyitott programokba. A pályázatok írását (a tartalmilag és formailag egyaránt „nyerő” pályázat megírásának módját) szükséges szervezeten segíteni attól a céltől is vezérelve, hogy a csatlakozás idejére intézményeink elsajátítsák a pályázati írás technikáját és a nagyságrenddel nagyobb lehetőségeket ki is tudják használni.

Az EU-ban magas prioritással kezelik a nyelvtudás kérdését. Kedvezőtlen hazai pozíciónkat jelentősen javítaná, ha legalább a felsőoktatás területén emelnénk a mércét. A felsőfokú tanulmányok végére két EU-nyelvből teljesítendő lehetne a szakmai anyaggal bővített középfokú „C” típusú állami nyelvvizsga. Ennek jó alapot biztosít 2005-től a nyelvvizsgálóhoz kötött középiskolai érettségi bevezetése. A felsőoktatás jelentősen hozzájárulhat az idegennyelv-tudás és használat erősítéséhez, ha növeljük a külföldi hallgatóknak idegen nyelven tartott kurzusok kínálatát, az idegen-nyelvű szakkönyvek tankönyvként való használatát. Ez a lépés a csatlakozás utáni megnövekvő hallgatói mobilitási lehetőségek kihasználásához is jobb alapot teremtene. Hallgatóinknak nagyobb arányban kellene megszerezni a multikulturális közegben való mozgás képességét. A hallgatói mobilitás támogatását a felsőoktatási intézményeinknek minél inkább előtérbe kell helyezniük.

A hazai egyetemek nagy része a ma már elavultnak tekinthető régi német modellt követi, erős kari és tanszéki pozíciókkal. A csatlakozás kívánatos elemei közé sorolhatjuk az egyetemi struktúra modernizációjának követelményét is.

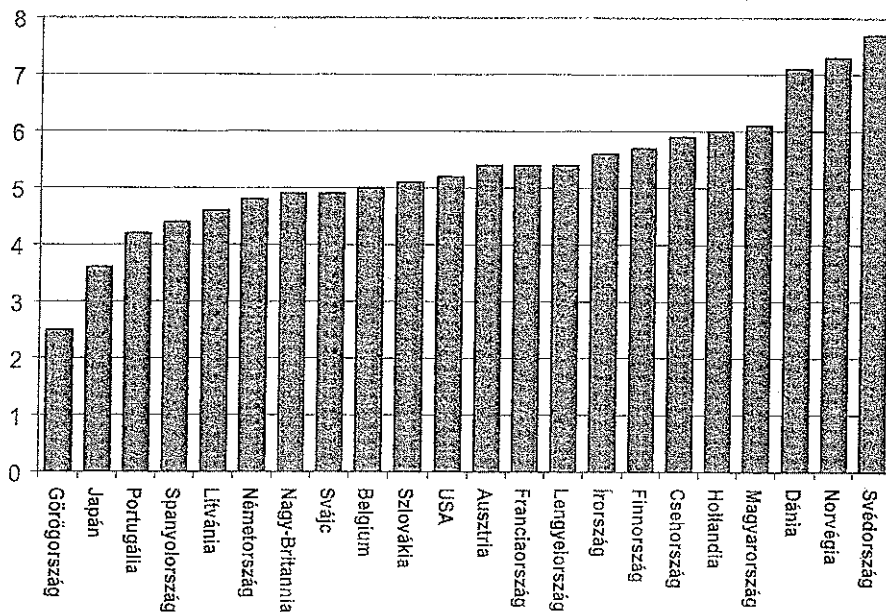
A felsőoktatási intézmények vezetésében erősíteni szükséges a professzionális vezetés, a hatékonyabb működés irányába való elmozdulás támogatását. Egyetemeink vezetése, a rektor, a dékánok, a hallgatók szerepének megítélése ma is a Humboldt-i modell nosztalgikus ideáin alapul (ami már Németországban is a lomtárba került), holott időközben mind a környezeti feltételek, mind az egyetemi szervezet bonyolultsága alapvetően megváltozott. Az ilyen szelvényben vezetett intézmények a szigorúbb hatékonysági követelményeknek nem képesek megfelelni.

Az európai csatlakozás szempontjából az egyik leggyengébb pontunk a felsőoktatás irányításául is alapul szolgáló információs rendszer gyengesége, mondhatnánk hiánya. Olyan fontos döntésekhez, mint például a fejlesztési javaslatok elbírálása, a felvételi keretszámok megállapítása, a normatív finanszírozás megalapozása: nem állnak rendelkezésre megbízható adatok.

Angol mintára olyan professzionális vállalkozás létrehozása javasolható, amely kizárólag a felsőoktatási intézményhálózat információs rendszerének kialakításával és irányítási célú információinak feldolgozásával foglalkozna. Az intézményektől begyűjti, szűri, javítja és rendszerezi a működést leíró adatokat és azokat a döntéshozók rendelkezésére bocsátja, statisztikai összesítő kiadványokat tesz közzé.

A felzárkóztatás érdekében változtatni szükséges a felsőoktatás finanszírozási arányain – ezt az EU-irányelvek is elvárják a közösség tagjaitól. Ráfordításaink GNI-hoz mért aránya még közel áll a fejlett országok átlagához, azonban az egy főre jutó GNI azokénak mindössze egyharmada. A GNI alacsony értéke miatt a fejlett országok százalékos ráfordításainál magasabb százalékos felsőoktatási kiadások szükségesek.

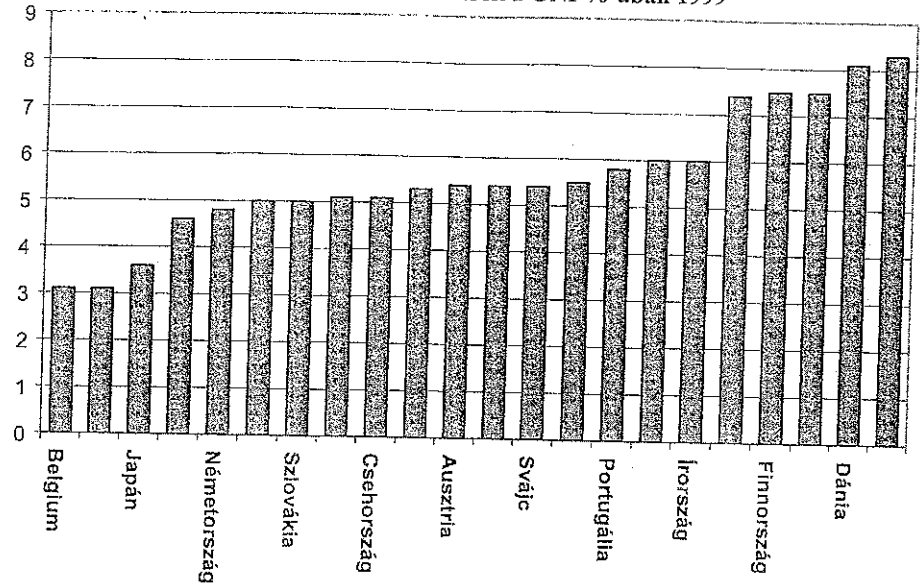
2. ábra: Oktatási kiadások a GNI %-ában 1990-ben

Forrás: KSH. Nemzetközi Statisztikai Évkönyv, 2001, Budapest

A 2. ábráról leolvasható, hogy 1990-ben Magyarország az oktatásra költött kiadásaival a 4. helyen állt a vizsgált országok rangsorában, ezzel szemben 1999-re már csak a 19. helyet tudhatja magáénak a GNI %-ban mért adatok alapján (3. ábra).

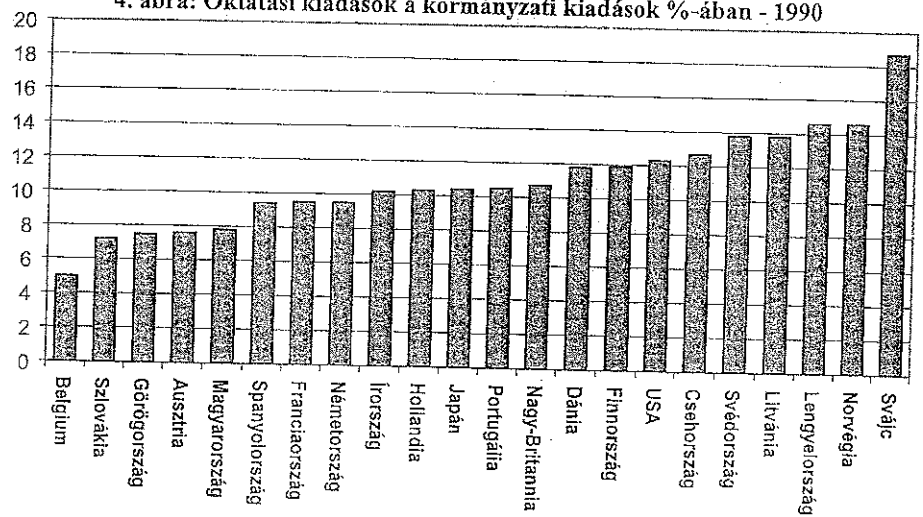
3. ábra: Oktatási kiadások a GNI %-ában 1999

Forrás: KSH. Nemzetközi Statisztikai Évkönyv, 2001, Budapest

Hasonló a helyzet a kormányzat, oktatásra költött kiadásainak vizsgálatakor azzal a különbséggel, hogy már 1990-ben is csak a 18. helyen álltunk (4. ábra).

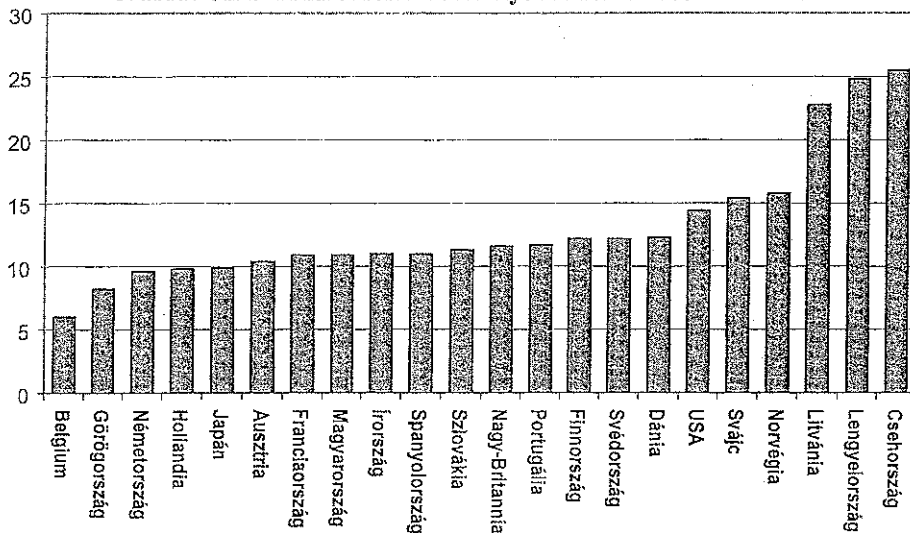
4. ábra: Oktatási kiadások a kormányzati kiadások %-ában - 1990

Forrás: KSH. Nemzetközi Statisztikai Évkönyv, 2001, Budapest

1999-re némi előrelépés tapasztalható (15. hely). Itt viszont fontos megemlíteni, hogy az EU-csatlakozásra váró országok közül mind Litvánia, Lengyelország és Csehország toronymagasan megelőz bennünket (2–2,5-szeres kiadási mutatóval), így kompenzálva GNI lemaradását. Ezzel jókora versenyelőnyre tesznek szert a 2004-es csatlakozás idejére. Nem beszélve a követő járulékos gazdasági eredmények várható eltéréseiről.

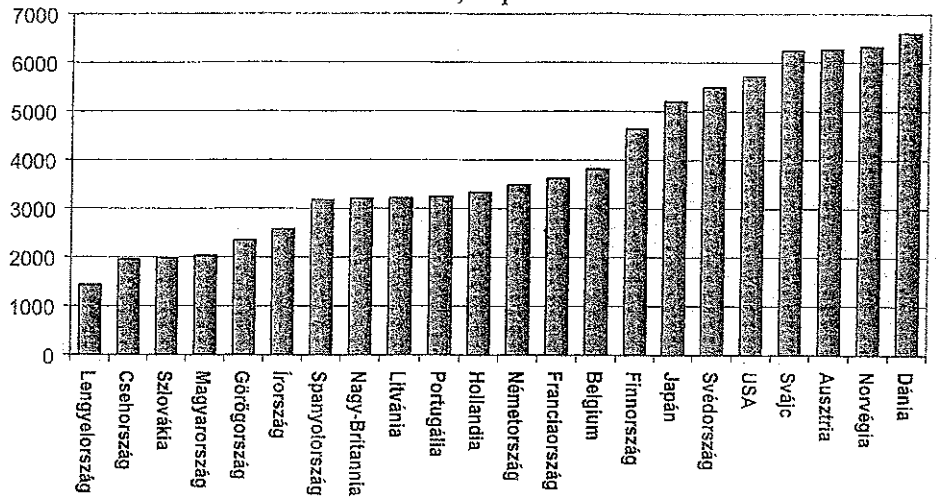
5. ábra: Oktatási kiadások a kormányzati kiadások %-ában - 1990

Forrás: KSH. Nemzetközi Statisztikai Évkönyv, 2001, Budapest

A jövőt elemezve világosan kiderül, hogy Magyarország nem rendelkezik határozott koncepcióval, hiszen az egy tanulóra jutó kiadások terén sem az alapoktatásban, sem a középoktatásban, sem a felsőoktatásban nem rajzolódik ki, hogy az oktatáspolitikára mire helyezi a hangsúlyt. Nem követjük sem a jóléti északi modellt, amely az alsó- és középoktatás fejlesztése fordítja (6. ábra) az állami támogatás nagy részét, ezzel biztosítva a homogén tudásalapú társadalom stabil jövőjét.

6. ábra: Az egy főre jutó oktatási kiadás (USD), vásárlóerőparitáson, 1999-ben, alpfokon

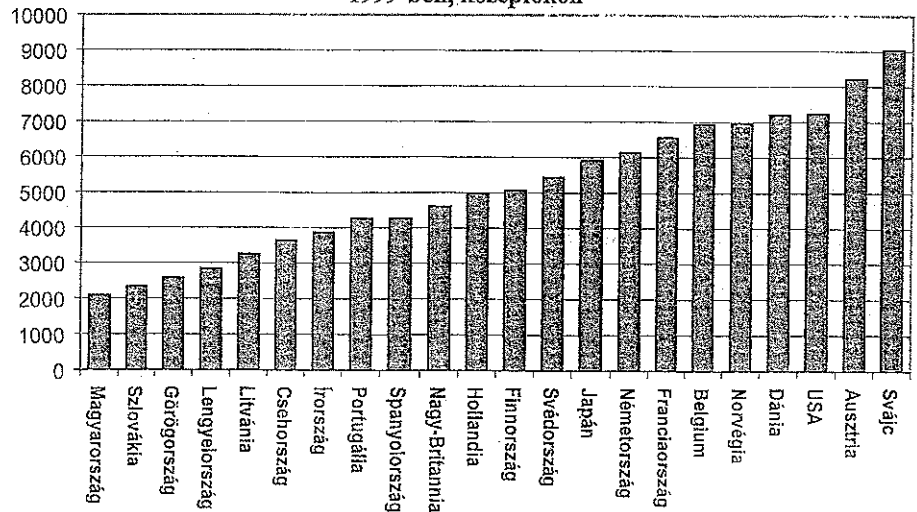

Forrás (6-7. ábra): KSH. Nemzetközi Statisztikai Évkönyv, 2001, Budapest

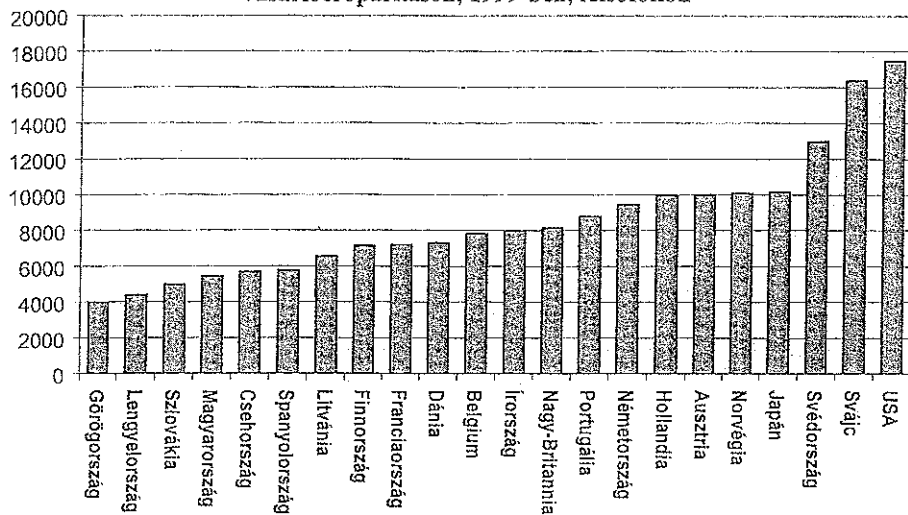
Nem tartozunk a kis- és középvállalkozások evolúcióját megalapozó középiskolai oktatást előtérbe helyező osztrák, svájci, német modellt követők közé sem. (7. ábra)

De nem tartozunk a felsőoktatás középmezőnyét képező országok csoportjába sem. (8. ábra)

7. ábra: Az egy főre jutó oktatási kiadás (USD), vásárlóerőparitáson, 1999-ben, középfokon

8. ábra: Az egy főre jutó oktatási kiadás (USD),
vásárlóerőparitáson, 1999-ben, felsőfokon

Forrás: KSH. Nemzetközi Statisztikai Évkönyv, 2001, Budapest

Amennyiben nem kezdünk el építkezni és a magunk tudástársadalmát felépíteni, úgy perifériális szerepet fogunk betölteni az EU-ban és a ma velünk együtt „utazó” csatlakozó országok is hamarosan minden téren megelőznek bennünket.

A források bővítése azonban önmagában nem jelent fejlődést, csak ezek hatékony felhasználása. Ami viszont a felsőoktatási menedzsment professzionálisabb kialakítását követeli meg, hogy a többletráfordítások ne tűnjenek el hatékonyságjavulás nélkül.

Felhasznált irodalom:

1. Agenda 2000 – For a Stronger and Wider Union. Strassbourg, 1997.
2. Agenda 2000 (Az Európai Bizottság véleménye Magyarország Európai Unióba történő jelentkezéséről, 1997)
3. Az oktatás helyzete nemzetközi összehasonlításban. Statisztikai Szemle, 1997/10.
4. Balázs Péter (szerk.): Magyarország felkészülése az EU-tagságra. OMIKK, 1996.
5. Bonifert Mária: Elbukott reformok, Népszabadság, 2002. szeptember 7.
6. Council Recommendation on European Cooperation in Quality Assurance in Higher Education (Commission of the EC, Brussels, 1997)
7. Dinya László: A felsőoktatás minőségbiztosítása és az EU-csatlakozás (Magyar Felsőoktatás, 1999/4. szám p. 30-31.)
8. Halász Gábor: Az oktatás és az Európai Unió. Európai tükrök, 1997/1.
9. Hilbert Attila: Az Európai Unió felsőoktatás politikája. Európai Tükrök Műhelytanulmányok, 1997, Nr. 13.
10. Inotai András: Útközben – Magyarország és az Európai Unió (tanulmányok). Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1997.
11. Izikné Hedri Gabriella – Palánkai Tibor (szerk.): Európa ma és holnap – Hogyan készül fel Magyarország a csatlakozásra az Európai Unióhoz? Balassi Kiadó, Budapest 1998.
12. KSH Magyar statisztikai évkönyv 2001, Budapest, 2002.
13. KSH Nemzetközi statisztikai évkönyv, 2001., Budapest, „A világ a XXI. század küszöbén” 2002.
14. KSH, Társadalomstatisztika (időszakos tájékoztató), kutatás és fejlesztés 2001. Budapest, 2002.
15. KSH, Társadalomstatisztika (legfrissebb adatok), Oktatási adatok 2001/2002. Budapest, 2002.
16. Ladányi Andor: Az európai integráció és a magyar felsőoktatás. Európai tükrök, 1998/3.
17. Memorandum on Higher Education in the European Communities. EUROPE (Documents. 1997) február 7.
18. Országjelentés 2002.
19. Palánkai Tibor: A magyar EU-csatlakozás néhány stratégiai kérdése.
20. Simonics István: A szakmák és képesítések kölcsönös elismerése. Európai tükrök, 1998/4.
21. Tanítani és tanulni – a kognitív társadalom felé (Európai Bizottság, 1996, a MűM kiadásában)
22. Terestyéni Tamás: Helyzetkép a magyarországi idegennyelv-tudásról. Európai tükrök, 1997/3.
23. The Outlook for Higher Education in the European Communities. Responses to the Memorandum. Education, Training, Youth Studies Nr. 2. Brussels, 1993.
24. Tímár János: A felsőoktatás fejlesztésének lehetőségei és kulcsai. Magyar Tudomány, 1993/7.
25. White Paper – Teaching and Learning: Toward the Learning Society. Brussels, 1995.